

Voorliggende geschiedenis van De Dageraad werd geschreven door een kleinzoon van de auteur van *Dominee, pastoor of rabbi?* Het wapenfeit van de grootvader vormt dan ook het eindpunt van het boek. Dat krijgt daardoor iets sympathieks. Toch stelt deze studie erg teleur. De structuur is chaotisch, de geboden contextualisering en nauwelijks geïntegreerd in het verhaal. Een grondige analyse van de intellectuele posities die door De Dageraad werden ingenomen, blijft bovendien uit. In een hoofdstuk dat is gewijd aan de vrijdenkersbeweging in de ‘ons omringende landen’, komt België niet ter sprake, terwijl de Belgische vrijdenkersbeweging nochtans herhaaldelijk model stond voor de Nederlandse. Het feitelijke verhaal over de vereniging is met andere woorden te weinig gekaderd in een bredere geschiedenis. Wel brengt het werk heel wat informatie samen over het concrete reilen en zeilen van de Nederlandse vrijdenkersbeweging.

Kaat Wils

K. E. M. Bongenaar, *De ontwikkeling van het zelfbesturend landschap in Nederlands-Indië 1855-1942* (Zutphen: Walburg pers, 2005, 856 blz., € 49,50, ISBN 90 5730 267 5).

Anyone enquiring about the administrative development of the Dutch East Indies will be grateful for the massive amount of information provided in Karel Bongenaar's encyclopaedic work. A shrug might be a common response to this statement, accompanied perhaps by the remark that nowadays people with such interests are few and far between. But this would be a superficial reaction, as the ways indirect rule was implemented in the some two hundred and fifty *zelfbesturende landschappen* (self-governing regions) of pre-war Indonesia was to have a profound influence on subsequent political events and even social structures. Moreover, as Henk Schulte Nordholt mentions in his foreword, one of the most fundamental changes now taking place in Indonesia is the reintroduction of local autonomy, the successful implementation of which will depend on the clear differentiation of central and regional rights. In Bongenaar's book we can read how these were managed, and changed, within the evolving political context of the Indies between 1855 and 1942.

Since 1617, when the VOC was granted the right to sign treaties, negotiated legal agreements regulated the differences between directly ruled areas (*gouvernements grondgebied*) and the self-governing regions, as well as the specific rights retained by individual, ‘self-ruling’ leaders and peoples. While some such lands were on Java (Surakarta and Yogyakarta being the most notable), most were in the so-called Outer Islands, and included Sumatra's West and East Coasts, Aceh, Riau and Lingga, West, South and East Borneo, Menado, various districts in Sulawesi (Celebes), Ternate, Tidore, Bacan, Timor, Bali and Lombok. Clearly, any historian of Indonesia needs to understand the particular and varied legal rights that shaped development in so much of the archipelago. The simple projection of assumptions based on Java would be quite misguided.

Karel E. N. Bongenaar was born in Eindhoven in 1935; he later worked and studied in the Netherlands Antilles, but it was his three years in Indonesia in the early 1990s, as coordinator for various legal development projects, which led to this work. The resulting

volume, of more than eight hundred and fifty pages, is only part one of what was to be a trilogy. Of the remaining two, only the first was finished (covering the period 1942-1945); the third was partially written, although a considerable amount of material had been assembled at the time of Bongenaar's death in 1999. Given the scarcity of material on the Japanese occupation, and the chaos of the revolutionary period, it is to be hoped that volume two will also be published.

The present book is organised in three long chapters, each of which is divided into parts (numbering twenty one, twenty and twelve respectively); appendices from various archives are attached to the last two chapters. Chapter One (37-263), on the 'Autonomous Legal Communities in the Nineteenth Century', characterises the situation as that of 'a federal body with crippled feet and a swollen head (hydrocephalus)' (*een federaal lijf met kreupele voeten en een waterhoofd*, 256-263). Although the theoretical commitment for much of the period was towards restricting direct government involvement, leading to local weakness, the inevitable practice was that although officials might set themselves limited aims, once they intervened their mission tended to expand. Similar ambiguities persisted after the official end of the *onthoudingspolitiek* (policy of abstention) around 1870-1873, as political impulses vacillated between forbearance and interference. (111-113)

Chapter Two, 'New Forms of Law in the Twentieth Century', begins by considering the expansionist tendencies which manifested themselves in The Hague at the end of the nineteenth century, and were reflected in a general decrease in the use of 'long contracts'. Colonial authorities were increasingly impatient with this archipelago-wide patchwork of agreements, and hindered by the particular rights retained by local authorities. These hampered such central aims as financial reform, in the interests of predictable, and preferably growing, income; access to land and possible mineral resources, and the introduction of effective policing and courts. Managerial efficiency also demanded reorganisation of the territorial administrative structure, which entailed the merging of small units and the division of ones deemed too large. Such highly sensitive interventions cut to the core of established identities that were often protected in treaties. Consequently, individual long contracts were increasingly replaced by the standardised *korte verklaring* (short declaration), which was born in 1898 out of the Aceh war, the midwives being van Heutz and Snouck Hurgronje. As Bongenaar points out (305), although the government insisted that relations between the parties were still based on bilateral agreements, in reality the shift in legal form reflected a fundamental change in the balance of power. The *korte verklaring* could be seen as the beginning of high imperialism in the East Indies. But at the same time, where it was considered expedient in the interests of political stability, self-governing rulers were reinstalled in some areas — notably in Bali and South Sulawesi.

Nonetheless, the general trend was towards bureaucratic and legal uniformity and a consolidation of Dutch power. This is reflected in the case studies presented in Chapter Three, 'The Remaining Long Contracts.' These range from fairly short descriptions, covering the regions Jambi, Riau-Lingga, Deli, Siak, Kalimantan and the Lesser Sundas, to a detailed consideration of the Javanese Principalities, of almost a hundred pages in length. Legal, financial and administrative dimensions of the political structures are considered.

It must be acknowledged that this is not an easy work to read. This is not because of stylistic problems, but is a result of the dense reasoning and detailed material. It may be expected that those seeking specific information, on legal or administrative history, colonial policy or specific regions, will primarily use the book for reference. In each case it will prove its worth. It must be regretted, however, that the scholarly apparatus is somewhat idiosyncratic. Citations in footnotes use their own system of abbreviations, so the bibliography has to be consulted in order to clarify sources. The index, according to old but very unwelcome usage, is restricted to proper names, either the surnames of people or place names. There are no thematic references, which is particularly regrettable. It does not, however, negate in any way the ultimate value of the work. Both the Mr. Karel Bongenaar Stichting and NWO should be thanked for making this book available.

Heather Sutherland

J. Tollebeek, G. Vanpaemel, K. Wils, ed., *Degeneratie in België 1860-1940. Een geschiedenis van ideeën en praktijken* (Symbolae Facultatis litterarum Lovaniensis. Series B XXXII; Leuven: Universitaire pers Leuven, 2003, 319 blz., € 36,50, ISBN 90 5867 344 8).

Zelden zullen tropische insecten een hoofdrol toegeschreven krijgen in een Belgische cultuurgeschiedenis. David van Reybrouck is erin geslaagd malariamuggen, tseeseevliegen en termieten — evenals hun onderzoeker, Emile Hegh — een overtuigende plaats te bezorgen in zijn bijdrage aan de bundel *Degeneratie in België 1860-1940*. ‘Insecten zijn een negentiende-eeuwse uitvinding’, begint Van Reybrouck zijn beschouwing. Uiteraard bestonden zij al voor die tijd, en niet alleen in de fabels van La Fontaine. Maar als topos van zowel een wetenschappelijk als een breed maatschappelijk vertoog kwamen zij pas vanaf de negentiende eeuw in beeld. De auteur laat zien hoe insecten werden meegenomen als argument in uiteenlopende politieke, sociale en filosofische debatten. Stonden zij aanvankelijk symbool voor positieve maatschappelijke waarden (‘ijverig’, ‘nuttig’ en ‘bezig’), in het begin van de twintigste eeuw zou dat in hun tegendeel verkeren. Toen bleken zij verantwoordelijk voor schade aan de oogst (coloradokever) en ernstige ziekten (tropen). In plaats van een embleem voor vooruitgang werden zij gezien als een gevaar voor de mensheid dat bestreden moest worden om verval (degeneratie) te voorkomen.

Deze beschouwing over het spanningsveld tussen insecten als voorbeeld van vooruitgang en als mogelijke oorzaak van degeneratie krijgt een extra dimensie dankzij het verhaal over het verlamdende dilemma waarvoor Hegh zich geplaatst zag als Belgisch ambtenaar van het ministerie der koloniën. Terwijl hij uitgaande van een politiek van bestrijding was aangesteld om onderzoek te doen naar tropische insecten, ontwikkelde de amateur-entomoloog zich steeds meer tot liefhebber van zijn studieobject. Voor die positieve benadering zou echter pas aan het einde van de twintigste eeuw weer ruimte komen. Van Reybrouck laat zien hoe een flexibel begrip als ‘degeneratie’ als inspirerend uitgangspunt kan dienen om verrassende verbanden te leggen tussen diverse fenomenen

It must be acknowledged that this is not an easy work to read. This is not because of stylistic problems, but is a result of the dense reasoning and detailed material. It may be expected that those seeking specific information, on legal or administrative history, colonial policy or specific regions, will primarily use the book for reference. In each case it will prove its worth. It must be regretted, however, that the scholarly apparatus is somewhat idiosyncratic. Citations in footnotes use their own system of abbreviations, so the bibliography has to be consulted in order to clarify sources. The index, according to old but very unwelcome usage, is restricted to proper names, either the surnames of people or place names. There are no thematic references, which is particularly regrettable. It does not, however, negate in any way the ultimate value of the work. Both the Mr. Karel Bongenaar Stichting and NWO should be thanked for making this book available.

Heather Sutherland

J. Tollebeek, G. Vanpaemel, K. Wils, ed., *Degeneratie in België 1860-1940. Een geschiedenis van ideeën en praktijken* (Symbolae Facultatis litterarum Lovaniensis. Series B XXXII; Leuven: Universitaire pers Leuven, 2003, 319 blz., € 36,50, ISBN 90 5867 344 8).

Zelden zullen tropische insecten een hoofdrol toegeschreven krijgen in een Belgische cultuurgeschiedenis. David van Reybrouck is erin geslaagd malariamuggen, tseeseevliegen en termieten — evenals hun onderzoeker, Emile Hegh — een overtuigende plaats te bezorgen in zijn bijdrage aan de bundel *Degeneratie in België 1860-1940*. ‘Insecten zijn een negentiende-eeuwse uitvinding’, begint Van Reybrouck zijn beschouwing. Uiteraard bestonden zij al voor die tijd, en niet alleen in de fabels van La Fontaine. Maar als topos van zowel een wetenschappelijk als een breed maatschappelijk vertoog kwamen zij pas vanaf de negentiende eeuw in beeld. De auteur laat zien hoe insecten werden meegenomen als argument in uiteenlopende politieke, sociale en filosofische debatten. Stonden zij aanvankelijk symbool voor positieve maatschappelijke waarden (‘ijverig’, ‘nuttig’ en ‘bezig’), in het begin van de twintigste eeuw zou dat in hun tegendeel verkeren. Toen bleken zij verantwoordelijk voor schade aan de oogst (coloradokever) en ernstige ziekten (tropen). In plaats van een embleem voor vooruitgang werden zij gezien als een gevaar voor de mensheid dat bestreden moest worden om verval (degeneratie) te voorkomen.

Deze beschouwing over het spanningsveld tussen insecten als voorbeeld van vooruitgang en als mogelijke oorzaak van degeneratie krijgt een extra dimensie dankzij het verhaal over het verlamdende dilemma waarvoor Hegh zich geplaatst zag als Belgisch ambtenaar van het ministerie der koloniën. Terwijl hij uitgaande van een politiek van bestrijding was aangesteld om onderzoek te doen naar tropische insecten, ontwikkelde de amateur-entomoloog zich steeds meer tot liefhebber van zijn studieobject. Voor die positieve benadering zou echter pas aan het einde van de twintigste eeuw weer ruimte komen. Van Reybrouck laat zien hoe een flexibel begrip als ‘degeneratie’ als inspirerend uitgangspunt kan dienen om verrassende verbanden te leggen tussen diverse fenomenen